

PR. IONUȚ-VASILE CRIȘAN

**SPIRITUALITATEA JERTFEI ÎN OPERA
PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE.
REGÂNDIREA UNUI PARCURS TEOLOGIC
ÎN RECEPTAREA NEO-PATRISTICĂ**

Tipărită cu binecuvântarea
Preasfințitului Părinte Episcop
SILUAN
al Episcopiei Ortodoxe Române a Italiei

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2021

Cuprins

Cuprins	5
Abrevieri la opera părintelui Dumitru Stăniloae	12
Mulțumiri	13
Cuvânt înainte (Arhid. Ioan I. Ică Jr.)	15
Nota autorului	20
Introducere	21
Stadiul actual al cercetării și receptarea operei părintelui Stăniloae	24
PARTEA I: TEOLOGIA SACRIFICIALĂ ROMÂNEASCĂ A SECOLULUI XX ȘI ÎNCEPUTURILE UNUI PARCURS – RECEPȚĂRI ȘI INFLUENȚE	31
1. Apariții teologic-sacrificiale în perioada ante- și interbelică din spațiul românesc	33
a. Ștefan Saghin	35
b. Ioan (Irineu) Mihălcescu	42
c. Olimp N. Căciulă și Nicolae Popoviciu	44
d. Nicolae Chițescu	46
e. Benedict Ghiuș	55
2. Părintele Dumitru Stăniloae – un parcurs excepțional în cultura teologică modernă	61
2.1. Întâlnirile cu valoare de impact în dezvoltarea personalității teologice a părintelui Stăniloae	61
a. Facultatea de la Cernăuți	61
b. Prima întâlnire miracol (Nicolae Bălan)	65
c. Proiectul Bălan	68
d. A doua întâlnire miracol (Nichifor Crainic)	73
2.2. Neopatristica – falia creatoare în teologia ortodoxă a sec. XX	79
a. Părintele Dumitru Stăniloae – pionier al mișcării neopatrstice (Sibiu '30)	81

b. Evenimentul Palama – debutul teologic al pr. Stăniloae	85
c. Proiectul filocalic-neopatristic	91
2.3. Laboratorul teologiei pr. Stăniloae și modelul tripartit în constituția ei doxologică	97
2.4. Opera sacrificială a pr. Dumitru Stăniloae și clasificările ei – enunțarea unei cronologii	104
3. Receptarea și continuarea teologiei sacrificiale „Stăniloae” în teologia din spațiul românesc postbelic	114
a. Constantin Galeriu	114
b. Dumitru Radu	120
c. George Remete	124
Rezumat	130

**PARTEA A II-A: SURSELE PATRISTICE ȘI MODERNE
ÎN TEOLOGIA SACRIFICIALĂ A
PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE** 133

4. Problematika sacrificială în scrierile exegetice ale Sfântului Chiril al Alexandriei și receptarea acesteia în opera pr. Dumitru Stăniloae	135
4.1. Teologia exegetic-sacrificială a Sfântului Chiril în cercetarea modernă	135
a. Sfântul Chiril între controversă și receptare sau între dogmatică și exegeză	135
b. Scriptura – germenul scrierilor chiriliene	152
c. Receptarea teologiei chiriliene în spațiul românesc – enigma descoperirii exegetice a Sf. Chiril din Alexandria	154
d. Metoda exegetică a Sfântului Chiril al Alexandriei	163
4.2. Iisus Hristos, Arhiereul umanității și desăvârșirea Vechiului Legământ	165
a. Sacri-(o)ficialitatea Marelui Preot Iisus Hristos sau umanitatea ca viață de umilință și slăbiciuni	166
b. Elementele preoției mozaice asimilate în constituția arhierească a lui Hristos	174
4.3. Moștenirea teologiei mistice sacrificiale a Sfântului Chiril în scrierile (studiile) părintelui Stăniloae	181
a. Natura sacrificială a Jertfei lui Hristos	182
b. „Intrarea la Dumnezeu” sau dobândirea comuniunii cu Dumnezeu ca Tată (familia lui Hristos)	186

c. Concorporalitatea (euharistică) cu Hristos în spațiul eclezial	193
Rezumat și câteva concluzii	198
5. Teologia incarnațional-sacrificială a Sfântului Maxim Mărturisitorul în opera pr. Dumitru Stăniloae	202
5.1. Impactul Sfântului Maxim Mărturisitorul în teologia părintelui Stăniloae	202
a. Părintele Stăniloae – un maximolog aparte	202
b. Două „mărturii” contemporane opuse	206
5.2. Taina Întrupării și modalitățile unirii libere a lui Dumnezeu cu creația (theosis)	210
5.2.1. Întruparea ne/condiționată în sec. al XX-lea	210
5.2.2. Întruparea maximiană în teologia părintelui Stăniloae	212
a. Întruparea ca iubirea divină necondiționată (RT 60)	212
b. Contextualizarea soteriologică la problematica Întrupării prevăzute din veșnicie	218
c. Întruparea ca proximitatea cea mai intimă a lui Dumnezeu față de om	219
5.2.3. Un răspuns similar: Nicolae Chițescu	229
5.2.4. Întruparea și formele ei de manifestare	231
5.3. Spiritualitatea sacrificială în citirea Sfântului Maxim Mărturisitorul	238
a. Temele mistagogice în capitolele teologice maximiene	240
b. De la creație la pătimire	241
c. Capitolele mistagogice prin excelență	243
d. Facultățile pătimitoare în comentariile (notele) părintelui	249
e. Preoția lui Hristos și slujirea sacerdotală în Noul Legământ	256
f. Moartea și învierea tainică a Domnului în experiența sacramentală	261
Evaluare	267
6. Întruparea și Răscumpărarea în teologia Sfântului Atanasie cel Mare	275
a. Receptarea teologiei atanasiene de părintele Stăniloae	275
b. <i>Tratat despre Întruparea Cuvântului</i>	277
c. „Jertfa de pe cruce”	283

d. Identitatea Fiului înomenit sau slujirea arhierescă a lui Hristos	285
e. Compoziția și funcționalitatea sacrificială în gândirea atanasiană	290
f. Ispășirea sau ontologia răscumpărătoare	295
Rezumat și câteva precizări	300
7. Odo Casel și teologia Misterului cultic în opera pr. Dumitru Stăniloae	302
7.1. Teologia caseliană ca întoarcere înnoitoare la Misterul originar (Urmysterium)	303
a. <i>Mysterium</i> în teologia liturgică a lui Dom Casel	303
b. Formele <i>mysterium</i> -ului	304
c. <i>Oikonomia</i> ca desfășurare cultică a <i>Mysterium</i> -ului	307
d. Sfintele Taine (misterele cultice) sau parcursul vieții lui Hristos în viața creștinilor	309
e. Liturgia sau Misterul „Sacri-ficiului” Bisericii	313
f. Euharistia – sacrificiul iubirii totale și al unirii intime cu Dumnezeu	315
7.2. Receptarea teologiei liturgice a lui Odo Casel de către părintele Stăniloae	317
a. Sfintele Taine vs. Misterele cultice... părintele Stăniloae vs. Odo Casel	318
b. Abordarea misterologică în „sinteza de <i>Teologie Dogmatică Ortodoxă</i> ” din 1978	326
c. Auto-aducerea lui Hristos sau aducerea Bisericii ?	330
d. Euharistia ca legătură dintre sacrificiu și sacrament (taină)	332
e. Problematika actului de jertfire în Euharistie	335
f. Un răspuns teologic ortodox (Olimp N. Căciulă)	338
g. Soluția patristică: moartea mistică (tainică) permanentă a Domnului	342
h. Moartea tainică în „sinteza dogmatică” din 1978	350
Aprecieri și câteva precizări	354
8. Influența teologiei ruse în teologia sacrificială a părintelui Stăniloae	361
a. Un caz reprezentativ: soteriologia anselmiană	361
b. Impactul unor surse moderne în raportarea părintelui la soteriologia apuseană	368

PARTEA A III-A: TEOLOGIA SACRIFICIALĂ A

PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE 375

9. Dimensiunea dogmatic-sacrificială	377
9.1. Analizarea celor trei slujiri mesianice în teologia pr. Stăniloae	377
a. Originea abordării celor trei slujiri clasice	377
b. Cele trei slujiri (oficii) în opera lui Jean Calvin	382
c. Slujirea arhierescă în alte abordări teologice moderne	385
d. Receptarea teologiei sacrificiale a pr. Bulgakov de către pr. Stăniloae	393
e. Natura perihoretică a slujirilor și a direcțiilor date de acestea în Persoana lui Hristos	400
f. Demnitatea arhierescă în <i>Iisus Hristos sau restaurarea omului</i>	402
g. Slujirea de Arhiepiscop în <i>Teologia Dogmatică Ortodoxă</i>	408
h. Cele trei slujiri ale lui Hristos în spațiul eclezial	414
9.2. Aspectele răscumpărării în teologia părintelui Stăniloae	416
Evaluare	427
9.3. Teoria anselmiană a satisfacției și problema dreptății lui Dumnezeu	441
a. Rezervele ortodoxe față de doctrina soteriologică apuseană	441
b. Trilogia receptării anselmiene	447
b.1. <i>Iisus Hristos sau restaurarea omului</i> (1943)	447
b.2. <i>Teologia Dogmatică și Simbolică</i> (1958)	451
b.3. <i>Teologia Dogmatică Ortodoxă</i> (1978)	453
c. Nicolae Cabasila – un răspuns ortodox la problema dreptății lui Dumnezeu	456
d. O citire revizionistă a lui Anselm de Canterbury	462
e. Noi perspective în citirea anselmiană	466
Evaluare	471
9.4. Raportul intrinsec dintre jertfă și înviere	473
9.5. Natura morții lui Hristos și autorul învierii Sale	480
a. Natura morții unice a lui Iisus Hristos	480
b. Învierea lui Hristos – lucrarea iubirii paterne sau/și a comuniunii trinitare ?	484

9.6. Imprimarea stării de jertfă sau transparentizarea sacrificiului lui Hristos (Biserica)	488
a. Referințele teologice ale noțiunii de imprimare	488
b. Transparența sau imprimarea lui Hristos Cel-în-stare-de-jertfă	491
10. Dimensiunea spiritual-mistic-sacrificială	497
10.1. Liturghia și spiritualitatea filocalică a morții sacrificiale a lui Hristos	497
a. Asceza și implicațiile ei mistice (filocalice) în Sfânta Liturghie	497
b. Spiritualitatea sacrificial-filocalică (caz de studiu: Sf. Marcu Ascetul)	501
10.2. Inima: altarul minții sacerdotale dincolo de catapeteasma cortului	508
Rezumat	516
11. Dimensiunea liturgic-sacrificială	518
11.1. Liturghia creației sau natura sacrificială a lumii	518
a. Crucea sau destinul sacerdotal al omului	518
b. Sacramentalitatea creației și dimensiunea eclezială	524
11.2. Liturghia euharistică sau Jertfa de pe altarul Bisericii	532
11.2.1. Proscomidia sau nașterea și moartea lui Hristos ca prezență tainică în experiența comunității ecleziale	532
a. Mielul jertfit	540
11.2.2. Jertfa lui Hristos – inaugurarea Împărăției Sfintei Treimi	542
a. Treimea iubitoare și sacrificiul (crucea) constitutiv a Împărăției Sale	542
b. Euharistia – taina sacrificiului în Liturghia comunității hristo-jertfite	550
b.1. Manifestarea liturgic doxologică (anaforaua)	550
b.2. Constituția sacrificial-sacramentală a Euharistiei	554
b.3. În-corporarea sacramental-mistică în Hristos	561
11.3. Liturghia cerească sau iradierea sacrificialității Mielușelului înjunghiat	564
a. „Liturgizarea” cincizecimică a Mielușelului pascal și starea mistică (cerească) a făpturii celei noi	564
b. Iradierea pneumatică a Mielușelului sau suflarea euharistică a Duhului	571
11.4. Starea continuă de jertfă – premisa și apogeul actului sacrificial al lui Hristos	574

a. Moartea mistică și starea de jertfă	574
b. Componenta și natura stării sacrificiale	578
c. Starea de jertfă permanentă – constituția preoției lui Hristos și desăvârșirea operei Sale de mântuire	583
d. Suferință și slavă sau pătimirea nepătimitoare	589
e. Sfântul sau chipul umanității îndumnezeite a lui Hristos în starea de jertfă continuă	597
Rezumat	603
PARTEA A IV-A: SACRIFICIUL ÎN MODERNITATE	607
12. Sacrificiul în modernitate. Perspective și direcții pentru un posibil discurs comun	609
a. Teorii ale sacrificiului în contextul modern (survol)	610
b. Sacrificiul de sine sau existența conștientă ca dăruire și primire	616
Concluzii finale, rezultate și perspective	624
Bibliografie	635

INTRODUCERE

Lucrarea noastră, intitulată „Spiritualitatea jertfei în opera părintelui Dumitru Stăniloae. Regândirea unui parcurs teologic în receptarea neopatristică”, analizează conceptul central al teologiei creștine prezent la unul dintre cei mai mari teologi ai secolului XX, într-o fascinantă simetrie a înălțimilor. Astfel, pe de o parte, „înălțimea” sacrificiului/jertfei¹ ca tematică fundamentală în abordarea discursului teologic, iar pe de altă parte, „înălțimea” figurii dominante a părintelui în teologia ortodoxă modernă ca pionier al programului neopatristic.

Cu privire la elementele din titlu, respectiv „spiritualitatea jertfei”, aceasta este analizată ca *teologie* unitară în toate aspectele ei constitutive, redată prin tripartiția ei sistematică a conexiunii dintre dogmă-spiritualitate-liturgie. Aceasta este consecința faptului că „teologia Părintelui Stăniloae este o cale de a trăi apropierea de Dumnezeu”², înțelegând ca „(...) o continuă convorbire prietenească cu Dumnezeu, într-o ultimă analiză, este slujbă, oficiere”³. În acest sens, prin spiritualitate ne referim la ceea ce părintele înțelege drept „trăire a lui Dumnezeu, venit în noi cu viața Lui” sau „întregul ansamblu de eforturi și de înaintări prin virtute spre trăirea lui Dumnezeu”⁴

¹ Termenul „jertfă” provine din limba slavonă ca un corespondent al termenului grec θυσία precum și a celui latin „sacrificiu” („hostia”/„victima”). Alături de alți termeni slavoni precum „cristelniță”, „duhovnic”, „ispăși”, „ispită”, „maslu”, „molitvă”, etc., aceștia sunt inserați în limbajul bisericesc ortodox înainte de sec. al XI-lea (a se vedea includerea lui Gh. Ivănescu în H. Mihăescu, *La romanité dans le sud est de l'Europe*, București, 1993, p. 331, semnalată de Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, Ed. Humanitas, București, 2008, p. 95, p. 495-496). În ce privește cuvântul latin „sacrificiu”, acesta este compus din adjectivul „sacer” (sacru) care provine din radicalul „sac” și verbul „facere” (a face), respectiv „sacrum facere”, a face sfânt, a sfinți, a separa, (corespondent în greacă „ῥσιος”). Termenul latin avea un sistem de semnificații cu mult înaintea perioadei clasice latine, utilizat pentru a descrie diverse obiecte, oameni, nume, ș.a., având un rol complex și extrem de variat în cult. Acest proces de oferire/dăruire a lucrurilor/persoanelor într-o destinație divină se poate observa în expresia „rem divinam facere” (a face ca un lucru să aparțină lui Dumnezeu) sau într-un singur cuvânt „sacrificare”, înrudit cu termenul „consecrare” (consacrare), respectiv devoțiune și sanctificare/sfințire (cf. Royden Keith Yerkes, *Sacrifice in Greek and Roman religions and Early Judaism*, Charles Scribner's sons, New York, 1952, p. 6). În acest sens, obiectele, lucrurile separate de celelalte, așezate deoparte au fost „sacra”, iar „sacrificium” s-a referit în primul rând, la asemenea obiecte, respectiv la hrana de origine animalieră sau vegetală (*Ibidem*). Astfel încât orice obiect oferit divinității printr-o repetiție prescrisă cu anumite cuvinte și cu o ceremonie prestabilită, s-a numit *sacer* (!) (*Ibidem*). În aceasta ar consta, de fapt, originea semnificației sacrificiale. Conform lui Yerkes, numai latina, dintre toate limbile, a putut să acopere întreaga paletă de semnificații și nuanțările ale acestui termen (a se vedea, *Ibidem*, p. 7, ș.u.). A se vedea și analiza lui D. R. Jones, „Sacrifice and Holiness” în (ed.) S. W. Sykes, *Sacrifice and Redemption. Durham Essays in Theology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, p. 9-21.

² Costion Nicolescu, *Părintele Dumitru Stăniloae sau viața ca teologie*, Ed. Meteor Publishing, București, 2015, p. 5, 20.

³ *Ibidem*, p. 5, 20.

⁴ Dumitru Stăniloae, „Taina Euharistiei, izvor de viață spirituală în Ortodoxie”, *Ortodoxia* XXXI (1979), nr. 3-4, p. 499. Părintele descrie acest termen în opoziție cu cel de „mistică” termen ambiguu prin ocurența în alte spații, motiv pentru care ar cere în discursul creștin „totdeauna precizări suplimentare”,

ca unire teandrică experiențată în urcușul/calea sacrificială: Hristos Cel jertfit și înviat spre intrarea în Împărăția Sfintei Treimi⁵. Această experiență unitivă a întâlnirilor dintre Dumnezeu și om este fundamentată în Hristos, Taina coborârii lui Dumnezeu în oameni, contemplant în lucrarea Sa soteriologică revelată prin deslușirea teologică a dogmelor fundamentale. Astfel, spiritualitatea jertfei este profund ancorată sau, mai bine spus, izvorăște din viața lui Hristos ca dăruire continuă Tatălui pentru noi, interiorizată structurii umane ca loc și desfășurare, respectiv celebrată sacramental-mistic în *liturghie* ca spiritualitate integrală „care angajează (și revendică, n.n.) toată ființa omului”⁶ în Dumnezeu.

Sintagma „receptarea neo-patristică” compusă din prefixul „neo” arată implicațiile și contribuția teologiei moderne în relansarea și scrutarea inteligibilă a patrimoniului Sfinților Părinți, precum și a modalității de interogare și problematizare a conținutului teologic răsăritean, dar și de soluționare cu privire la problemele din agenda contemporană prin acest recurs paradigmatic.

Într-o sumedenie „încă în creștere” de scrieri dedicate diferitelor aspecte ale teologiei și operei părintelui Stăniloae, cercetarea de față își propune analizarea temei sacrificiului (centrul creștinismului) într-o manieră contextualizată, ca interacțiune și evoluție în teologia părintelui Dumitru Stăniloae, prin regândirea⁷ etapelor și a structurii acesteia în elaborarea jertfei hristice. Prin această abordare care recuperează valențele și modul părintelui de raportare în deslușirea unei teologii sacrificiale cu implicații în toată opera sa, dorim să evidențiem și metoda considerată de noi adecvată în analiza teologiei părintelui Stăniloae.

Astfel, preocupările fundamentale ale părintelui reprezentate în diferite teme sunt analizate cel mai optim în contextualizarea și identificarea surselor modern-patristice ale acestuia (ca descifrarea unui limbaj și preocuparea unei gândiri), alături de raportarea lucid critică

spre deosebire de „spiritualitate”, respectiv „viață spirituală” sau „duhovnicească”. Toate aceste reflecții fac parte din receptarea părintelui a lui G. Koeppen, în evidențierea caracterului trinitar al misticiei. A se vedea pentru analiza noțiunii de spiritualitate, Daniel, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Teologie și spiritualitate*, Ed. Basilica, București, 2009, p. 49-84.

⁵ Cf. D. Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004, p. 8-9.

⁶ *Ibidem*, p. 7.

⁷ Semnalăm interesanta afirmație a episcopului Kallistos Ware cu privire la interacțiunea creatoare a părintelui Stăniloae cu Sfinții Părinți din retrospectivă într-o perspectivă actuală, alături de responsabilitatea celor care se apropie de această teologie neo-patristică a părintelui într-o modalitate asemănătoare de întâmpinare, însușire și actualizare, cercetării noastre: „Scriitorii patristici sunt întotdeauna tratați de Părintele Dumitru ca și cum ar fi contemporani, ca martori vii a căror mărturie (alături de cea a părintelui Stăniloae, n.n.) cere din partea noastră (după cum însuși părintele a realizat, n.n.) o *continuă autoexaminare și regândire*, având în vedere preocupările zilei de azi (s.n.)” (Kallistos Ware, „Experiența lui Dumnezeu în «Teologia Dogmatică» a părintelui Dumitru Stăniloae”, în *Persoană și Comuniune. Prinos de cinstire Părintelui Profesor Academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 de ani*, volum apărut din inițiativa Pr. Prof. decan Mircea Păcurariu, sub îngrijirea diac. asist. Ioan I. Ică jr., Editura și tiparul Arhiepiscopiei ortodoxe Sibiu, Sibiu, 1993, p. 108 (versiune românească prescurtată a prefeței autorului la traducerea engleză a volumului I al *Teologiei Dogmatice Ortodoxe* a Pr. D. Stăniloae).

(dar constructivă) la rezultatele teologiei contemporane ca modalitate de receptare și integrare într-un discurs teologic creativ. Redarea și corelarea acestor surse ca una etapizat desfășurată atât în teologia românească cât și în cea din afară, apropie cercetătorul de meditațiile și natura gândirii paradigmatică a părintelui Stăniloae și constituie un veritabil instrument de lucru în laboratorul-labirint al teologului român.

În acest sens, prin conceptul de „parcurs” în teologia părintelui Dumitru Stăniloae, analizăm contextual spiritualitatea sacrificială răsăriteană în raport cu teologia modernă. Preocuparea noastră are în vedere articulațiile unei teologii sacrificiale la părintele Stăniloae, respectiv identificarea și examinarea „componentelor structurale” (ontologia sacrificială) raportate organic în unirea tainică cu Hristos. Legat de aceasta se pot întrezări și obiectivele cercetării noastre, unde analizarea și relevanța demersului întreprins arată modalitatea constituirii teologiei părintelui ca spiritualitate sacrificială. Altfel spus, care sunt trăsăturile sau dominantele sale teologice, în ce modalitate are loc dezvoltarea propriu-zisă, respectiv bazele de la care pornește părintele și, mai ales, rezultatele unei astfel de analize; de asemenea, care este relevanța unei asemenea spiritualități în *saeculum* și cum poate fi „gestionată” problema sacrificială corelată la cea mai înaltă valorizare.

În acest sens, în lucrarea noastră am sistematizat cercetarea în patru părți desfășurate în doisprezece capitole care să analizeze natura temei sacrificiale în pași de parcurs atât cronologic, cât mai ales teologic, ca dezvoltare și reflecție constantă în gândirea părintelui. În prima parte, într-o selecție proprie, am recurs la personalitățile teologice românești reprezentative din prima jumătate a secolului XX care au exercitat o influență asupra părintelui în problematica sacrificială – demers necesar atât pentru a reliefa contextul istoric-teologic, cât și pentru a creiona profilul părintelui Stăniloae. În partea a doua, cercetarea are în evidență receptarea surselor patristice și moderne ca impact în teologia părintelui în perspectiva unor elaborări esențiale legate de spiritualitatea jertfei, expuse în ordinea importanței și a dezvoltării sacrificiale de către părintele Stăniloae. Partea a treia integrează rezultatele părții secundare și analizează ca structură compoziția sacrificială a teologului român în sinteza tripartită dintre dogmă-spiritualitate-liturgie, înțelesă ca modalitate de expunere unitară a tainei jertfei lui Hristos. În ultima parte sunt evidențiate reflecțiile sacrificiale din diverse domenii de cercetare prin prezentarea unor direcții similare cu cele ale părintelui Stăniloae, ca perspectivă înnoitoare într-un discurs sacrificial comun. Concluziile vor semnala relevanța parcursului nostru în cercetarea părintelui și a modului de a răspunde la întrebările de mai sus. Totodată vor arăta și limitele cercetării noastre care vor prilejui deschiderea unor noi direcții de cercetare ale teologiei părintelui Stăniloae.

STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRII ȘI RECEPTAREA OPEREI PĂRINTELUI STĂNILOAE

După mai bine de un sfert de veac de la moartea părintelui Dumitru Stăniloae, „patriarhul teologiei românești”⁸, cercetarea legată de aspectele multiple din opera sa încă continuă să trezească interesul și preocupările teologilor creștini. Această activitate în jurul părintelui Stăniloae a cunoscut, până în prezent, o receptare în diferite abordări și forme, de la documentare, conferințe, simpozioane, studii, articole și până la teze de doctorat, respectiv lucrări de specialitate, încât se poate constata că aceasta joacă rolul unei fascinații aparte. În acest sens, numeroasele apariții bibliografice de la începutul anilor '90 (unele chiar mai devreme) și până în prezent, formează o adevărată „bibliotecă Stăniloae” care încearcă să deslușească, prin diversele abordări și metode, unele aspecte teologice din opera eruditului român. Toate aceste aspecte și elemente structurale se cer însă re-lansate și re-aprofundate de către fiecare generație teologică pentru asimilarea cât mai rodnică a teologhisirii sale, încât părintele devine „nu numai un «titan al teologiei românești contemporane», ci și un «clasic» al teologiei secolului XX, atât al celei panortodoxe, cât și ecumenice”⁹.

În inventarierea principalelor lucrări despre opera și teologia părintelui Stăniloae, care totodată formează elementele sale de receptivitate, putem constata atât așa numitele „permanențe teologice”¹⁰, cât și „coordonatele”¹¹ din gândirea unitară a părintelui. Astfel, încă din timpul vieții părintelui, apar o serie¹² de lucrări internaționale care marchează un prim semn (debut)

⁸ A se vedea, „Omagiu Patriarhului teologiei românești”, *Vestitorul Ortodoxiei*, V, nr. 103, 15 oct. 1993, p. 5-6.

⁹ Diacon. Ioan I. Ică jr., „Părintele Dumitru Stăniloae – «clasic» al teologiei secolului XX și misiunea teologiei în Biserică și în societate”, *Studii Teologice* (I), 2005, nr. 1, p. 170.

¹⁰ Pr. Prof. dr. Dumitru Radu, „Coordonate și permanențe teologice în opera părintelui profesor acad. Prof. dr. Dumitru Stăniloae”, în *Prinos de cinștire*, p. 147 (Hristos) ; p. 149 (Sfânta Treime); p. 153 (raționalitatea creației).

¹¹ *Ibidem*, p. 139 (coordonata patristică), p. 142 (coordonata ontologică și personalistă); interesant unele permanențe de mai sus devin coordonate la Ștefan Buchiu, „Receptarea operei părintelui Dumitru Stăniloae în teologia academică românească”, *Tabor* VII (2013), nr. 11, p. 41-44 („Coordonatele esențiale ale gândirii teologice a părintelui Stăniloae”, teologie a experienței, expunerea dogmelor interconfesional, descoperirea teologiei patristice și impactul teologiei palamite, hristologia, triadologia, „antropologie personalistă și dinamică”, eclesiologie comunională, „eshatologie personalist-duhovnicească”, gnoseologia).

¹² A se vedea o serie de studii scrise la omagierea, încă în viață, a părintelui Stăniloae, Ion Bria, „Omagiu părintelui prof. Dumitru Stăniloae la aniversarea a 75 de ani de viață”, *Ortodoxia* XXX (1978), nr. 4, p. 638-647; Dumitru Radu, „Părintele Profesor Dr. Dumitru Stăniloae la 80 de ani”, *Studii Teologice* XXXV (1983), nr. 9-10, p. 686-699; Dumitru Popescu, „Esența sintezei dogmatice a părintelui profesor Dumitru Stăniloae”, *Studii Teologice* XXXV, (1983), nr. 7-8, p. 581-586; Petre Horhoianu, „Învățătura despre Dumnezeu în gândirea teologică a părintelui profesor Dumitru Stăniloae”, *Mitropolia Olteniei* XXXVIII, (1986), nr. 6, p. 83-101; etc.

de receptare și aprofundare a teologiei sale: Ellias O'Brien, *The Orthodox Pneumatic Ecclesiology of Father Dumitru Stăniloae Ecumenical Approach*¹³; Roland G. Roberson, *Contemporary Romanian Orthodox Ecclesiology. The Contribution of Dumitru Stăniloae and the Younger Colleagues*¹⁴; Joachim Giosanu, *La Deification de l'homme d'après la pensée du Père Dumitru Stăniloae*¹⁵. Alături de lucrarea din urmă se înscrie tematic și cercetarea lui Emil Bartoș, *The Concept of deification in Eastern orthodox Theology with Detailed Reference to Dumitru Stăniloae*¹⁶.

„O primă receptare majoră”¹⁷ constituie volumul omagial *Persoană și Comuniune. Prinos de cinstire Părintelui Profesor Academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 de ani*, din inițiativa pr. prof. decan Mircea Păcurariu și sub îngrijirea diac. asist. Ioan I. Ică jr., prin studiile, accentele și semnalările realizate de autorii contribuitori. Alături de acesta se înscriu o serie de alte volume dedicate aprofundării teologiei părintelui cu ocazia împlinirii unei anumite perioade de timp de la nașterea/moartea sa, *Părintele Dumitru Stăniloae în conștiința contemporanilor. Mărturii, evocări, amintiri*¹⁸; *Lucrările Congresului Dumitru Stăniloae 9-14 noiembrie 2003*¹⁹; *Centenar 1903-2003. Dumitru Stăniloae sau Paradoxul Teologiei*²⁰; *Părintele Dumitru Stăniloae teolog al iubirii – La centenarul nașterii sale – 1903-2003*²¹; *Dumitru Stăniloae: Tradition and Modernity in Theology*²²; *Dumitru Stăniloae (1903-1993). Teologie românească de dimensiune europeană. Rumänische Theologie von europäischer Dimension*²³;

¹³ Ellias O'Brien, *The Orthodox Pneumatic Ecclesiology of Father Dumitru Stăniloae Ecumenical Approach*, Dublin, Trinity College, 1984 (21985).

¹⁴ Roland G. Roberson, *Contemporary Romanian Orthodox Ecclesiology. The Contribution of Dumitru Stăniloae and the Younger Colleagues*, Pontificium Orientale, Roma, 1988.

¹⁵ Joachim Giosanu, *La Deification de l'homme d'après la pensée du Père Dumitru Stăniloae*, Saint Serge, Paris, 1984 (Ed. Filocalia, Roman, 2013, 307 p.).

¹⁶ Emil Bartoș, *The Concept of deification in Eastern orthodox Theology with Detailed Reference to Dumitru Stăniloae*, teză de doctorat susținută la University of Wales, 1997, lampeter, Walles (*Conceptul de îndumnezeire în teologia lui Dumitru Stăniloae*, Editura Institutului Biblic Emanuel, Oradea, 1999, 509 p; Editura Cartea Creștină Oradea, 2002, 469 p.).

¹⁷ Pr. prof. dr. Ștefan Buchiu, *art. cit.*, p. 44. A se vedea de asemenea, sistematizarea în funcție de evenimentele omagiale-comemorative (centenare, colocvii inter-naționale, anul omagial) pe care o face autorul în ce privește receptarea părintelui Stăniloae (cf. *Ibidem*, p. 44-47).

¹⁸ *Părintele Dumitru Stăniloae în conștiința contemporanilor. Mărturii, evocări, amintiri*, Ed. Trinitas, Iași, 2003, 238 p.

¹⁹ *Lucrările Congresului „Dumitru Stăniloae” 9-14 noiembrie 2003 în Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian” 2003-2004*, Ed. Universității București, 319 p.

²⁰ Coordonatori Teodor Baconsky și Bogdan Tătaru-Cazaban, *Centenar 1903-2003. Dumitru Stăniloae sau Paradoxul Teologiei*, Ed. Anastasia, București, 2003, 396 p.

²¹ Coordonator pr. prof. dr. Dumitru Abrudan, responsabili volum, Pr. lect. dr. Aurel Pavel, Pr. lect. dr. Constantin Oancea, *Părintele Dumitru Stăniloae teolog al iubirii – La centenarul nașterii sale – 1903-2003*, Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu, Ed. Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2004, 258 p.

²² Lucian Turcescu (ed.), *Dumitru Stăniloae: Tradition and Modernity in Theology*, The Center for Romanian Studies, Iași-Oxford-Palm Beach-Portland, 2002, 260 p.

²³ (editori/hgb.) Î.P.S. Dr. Laurențiu Streza, Jürgen Henkel, Gheorghe F. Angheliescu, *Dumitru Stăniloae (1903-1993). Teologie românească de dimensiune europeană. Rumänische Theologie von europäischer Dimension*, Schiller Verlag, Sibiu, 2007-2008, 292 p. Acest volum cuprinde referatele susținute la Simpozionul Ecumenic „Dumitru Stăniloae (1903-1993) – teologie românească de dimensiune europeană” din perioada 20-23 Iulie 2006 la Academia Ortodoxă a Mănăstirii Sămbăta de Sus și la

Părintele profesor Dumitru Stăniloae sau *Consonanța dintre dogmă, spiritualitate și liturghie*²⁴. În această categorie mai fac parte și o altă serie de studii apărute în publicațiile revistelor teologice române²⁵.

O abordare generală cu evidențierea principalelor teme/contribuții, dar și a „subiectelor critice” într-o manieră lucidă, dar apreciativă, la adresa teologiei părintelui, este cea a lui Ion Bria, *Spațiul nemuririi sau eternizarea umanului în Dumnezeu în viziunea teologică și spirituală a Părintelui Stăniloae*²⁶. O lucrare într-un registru existențial religios în problematica personal-antropologică îi aparține lui Sandu Frunză, *O antropologie mistică. Introducere în gândirea Părintelui Stăniloae*²⁷. Alături de această temă se înscrie și lucrarea pr. Ioan Leonardo Atudorei, *Antropocentrism și teocentrism în opera părintelui Dumitru Stăniloae*²⁸.

Tema creației în asumarea tradiției filocalic-mistice din spiritualitatea răsăriteană de către părintele, este analizată de Maciej Bielawski, *The Philocalical Vision of the World in the Theology of Dumitru Stăniloae*²⁹. O lucrare apropiată tematic este a pr. conf. dr. Ioan C. Teșu, *Lumea, rugăciunea și asceza în teologia Părintelui Stăniloae*³⁰, care cuprinde creația și omul într-un mod de viețuire ascetică spre îndumnezeire, prin rugăciune (desăvârșire). O altă temă centrală în teologia părintelui este analizată de Eugen Silviu Rogobete, *Subject and Supreme Personal Reality in the Theological Thought of Fr. Dumitru Staniloae. An Ontology of Love*³¹. Gnoseologia (theognosia) și eclesiologia, alături de perspectiva ecumenică deschisă de teologia părintelui, este analizată de

Academia Evanghelică Transilvania (AET) din Sibiu, organizat de Mitropolia Ortodoxă Română a Ardealului, Academia Evanghelică Transilvania și Fundația Ecumenică «Pro Axe Mundi».

²⁴ Coordonatori, Nicolae Răzvan Stan, Lucian Dindirică, *Părintele profesor Dumitru Stăniloae sau Consonanța dintre dogmă, spiritualitate și liturghie*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște/Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2015, 550 p.; Editura Universitaria și Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2019, 504 p. Acest volum cuprinde lucrările prezentate la simpozionul organizat de către Facultatea de Teologie Ortodoxă din Craiova: „Dogmă, Spiritualitate și Liturghie. Contribuția Bisericii din Oltenia la promovarea și valorificarea teologiei Părintelui Dumitru Stăniloae”, în perioada 25-26 noiembrie 2013.

²⁵ Numerele dedicate („Receptarea gândirii Păr. Dumitru Stăniloae în teologia contemporană” vol. I, II, III) din *Studii Teologice* (IX), nr. 1, 2, 3, 2013; *Ortodoxia* 2003, nr. 3-4; (V), nr. 4, 2013; *Tabor* nr. 11, 2013; etc.; În sprijinul acestor valorificări ale moștenirii părintelui Stăniloae, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în ședința de lucru din 25 octombrie 2011, a hotărât ca anul 2013 să fie declarat, pentru școlile teologice din Patriarhia Română, Anul comemorativ „Dumitru Stăniloae”.

²⁶ Pr. prof. dr. Ion Bria, *Spațiul nemuririi sau eternizarea umanului în Dumnezeu în viziunea teologică și spirituală a Părintelui Stăniloae*, Editura Trinitas, Iași, 1994, 48 p.

²⁷ Sandu Frunză, *O antropologie mistică. Introducere în gândirea Părintelui Stăniloae*, Ed. Omniscope, Craiova, 1996; Ed. Eikon, 2016, București, 176 p.

²⁸ Pr. Ioan Leonardo Atudorei, *Antropocentrism și teocentrism în opera părintelui Dumitru Stăniloae*, Ed. Doxologia, Iași, 2014, 233 p.

²⁹ Maciej Bielawski, *The Philocalical Vision of the World in the Theology of Dumitru Stăniloae*, Wydawnictwo Homini Bydgoszcz, 1997 (*Părintele Dumitru Stăniloae, o viziune filocalică despre lume*, traducere și cuvânt înainte, diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1998, 348 p).

³⁰ Pr. conf. dr. Ioan C. Teșu, *Lumea, rugăciunea și asceza în teologia Părintelui Stăniloae*, Ed. Trinitas, Iași, 2003, 192 p.

³¹ Silviu Eugen Rogobete, *Subject and Supreme Personal Reality in the Theological Thought of Fr. Dumitru Staniloae. An Ontology of Love*, London Bible College, Associated Institution of Brunel University, Uxbridge, 1998, 328 p. (*O ontologie a iubirii. Subiect și Realitate Personală supremă în gândirea teologică a părintelui Dumitru Stăniloae*, trad. Anca Dumitrașcu și Adrian Guiu, Polirom, Iași, 2001, 288 p.).

Nicolae Moșoiu, *Dezvoltarea teologică în Tradiție în viziunea Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae. Sinteze moderne și contextul lor*³². Problema cunoașterii divine revine analizată de Ștefan Buchiu, *Cunoașterea apofatică în gândirea Părintelui Stăniloae*³³, iar pe plan internațional de Kevin M. Berger, *Towards a Theological Gnoseology: The Synthesis of Fr. Dumitru Stăniloae*³⁴.

Tema liturgică a creației împreună cu implicațiile sale sacramentale sunt analizate succint în lucrarea lui Charles Miller, *The Gift of the World. An Introduction to the Theology of Dumitru Stăniloae*³⁵. O perspectivă analitică asupra surselor teologice moderne este oferită de Gheorghe Holbea, *Teologia părintelui Dumitru Stăniloae și legătura ei cu teologia contemporană răsăriteană și apuseană*³⁶, iar o analiză fenomenologică a dinamicii persoană-relație este realizată de Sandu Frunză, *Experiența religioasă în gândirea lui Dumitru Stăniloae – O etică relațională*³⁷. Tema actualizării gândirii părintelui în teologia modernă este analizată de Ștefan Lucian Toma, *Tradiție și actualitate la Pr. Dumitru Stăniloae*³⁸. Puțin mai târziu apar și lucrările comparative în diferite teme la unii dintre teologii moderni receptați de părintele, astfel în pneumatologie, Daniel Munteanu, *Der trostende Geist der Liebe. Zu einer ökumenischen Lehre vom Heiligen Geist über die trinitarischen Theologien J. Moltmanns und D. Stăniloaes*³⁹; în hristologie, Vasile Cristescu, *Die Anthropologie und ihre christologische Begründung bei Wolfahrt Pannenberg und Dumitru Staniloae*⁴⁰; iar în cosmologie-antropologie, Vasilică Mugurel Păvălucă, *Lucrarea lui*

³² Nicolae Moșoiu, *Dezvoltarea teologică în Tradiție în viziunea Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae. Sinteze moderne și contextul lor*, (teză de doctorat) Sibiu, 1999 (*Taina prezenței lui Dumnezeu în viața umană. Viziunea creatoare a Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae*, Ed. Paralela 45, Brașov, 2000, 328 p.; 2002, 328 p.).

³³ Pr. prof. dr. Ștefan Buchiu, *Cunoașterea apofatică în gândirea Părintelui Stăniloae*, Editura Libra, București, 2002, 226 p.; Ed. Basilica, 2013, 240 p.

³⁴ Kevin M. Berger, *Towards a Theological Gnoseology: The Synthesis of Fr. Dumitru Stăniloae*, teză de doctorat, Washington DC, 2003 (Ieromonah Calinic (Berger), *Teognosia – sinteză dogmatică și duhovnicească a părintelui Dumitru Stăniloae*, traducere ieromonah Nectarie (Dărăban), Ed. Deisis, Sibiu, 2014, 464 p.).

³⁵ Charles Miller, *The Gift of the World. An Introduction to the Theology of Dumitru Stăniloae*, T&T Clark Edinburgh, 2000, 128 p.

³⁶ Pr. Gheorghe Holbea, *Teologia părintelui Dumitru Stăniloae și legătura ei cu teologia contemporană răsăriteană și apuseană*, Tesalonic, 2000 (neogreacă).

³⁷ Sandu Frunză, *Experiența religioasă în gândirea lui Dumitru Stăniloae – O etică relațională*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, 198 p.; Ed. Eikon, București, 2016, 262 p.

³⁸ Ștefan Lucian Toma, *Tradiție și actualitate la Pr. Dumitru Stăniloae*, Ed. Agnos, Sibiu, 2008, 296 p. Lucrarea inițială este teza de doctorat scrisă în neogreacă cu titlul, *Receptarea gândirii teologice a pr. Dumitru Stăniloae în teologia contemporană* (neogreacă) 2006 și publicată în limba neogreacă: *Η πατερική παράδοσις εις τὸ ἔργον τοῦ π. Δημητρίου Στανιλόα και ὁ σύγχρονος κόσμος*, Ἐκδόσεις Π. Πουρναρῶ, Θεσσαλονίκη, 2007, ca mai apoi să fie publicată și în română (citată sus).

³⁹ Daniel Munteanu, *Der trostende Geist der Liebe. Zu einer ökumenischen Lehre vom Heiligen Geist über die trinitarischen Theologien J. Moltmanns und D. Stăniloaes*, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 2003, 325 p.

⁴⁰ Vasile Cristescu, *Die Anthropologie und ihre christologische Begründung bei Wolfahrt Pannenberg und Dumitru Staniloae*, Peter Lang, 2003, 352 p. (*Antropologia și fundamentarea ei hristologică la Wolfhart Pannenberg și Dumitru Stăniloae*, Ed. TehnoPress, Iași, 2004, 432 p.; Ed. Trinitas, Iași, 2006, 407 p.).

*Dumnezeu în creație după Părintele Stăniloae și Jürgen Moltmann*⁴¹. Ultima din aceste teme cunoaște o dezvoltare și în lucrarea părintelui Ciprian Florin Apetrei, *Teologia creației în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae și concepțiile cosmologice moderne*⁴².

Teologia spirituală din ascetica și mistica răsăriteană elaborată de părintele este analizată de Jürgen Henkel, *Eros und Ethos Mensch, gottesdienstliche Gemeinschaft und Nation als Adressaten theologischer Ethnik bei Dumitru Stăniloae*⁴³. Alături de această temă este și lucrarea dedicată evoluției teologiei ascetice (omul filocalic/duhovnicesc) din contextul interpostbelic românesc a lui Michael Weber, *Der geistig-geistliche Mensch im Konzept der Gnade bei Dumitru Stăniloae. Eine theologische Untersuchung unter der Berücksichtigung des soziokulturellen Hintergrundes*⁴⁴.

Tema eclesiologiei scrutată încă din anii de viață ai părintelui revine în atenția cercetătorilor (români) atât ca paradigmă trinitară, în analiza lui Dănuț Mănăstireanu, *A perichoretic model of the church. The Trinitarian Ecclesiology of Dumitru Staniloae*⁴⁵, cât și vedere ecumenică în lucrarea lui Radu Bordeianu, *Dumitru Staniloae: An Ecumenical Ecclesiology*⁴⁶. Această temă preocupă și pe alți doi autori care își intitulează lucrările în sintagma de origine maximiană a părintelui, Sorin Șelaru, *Biserica – laborator al învierii. Perspective asupra eclesiologiei Părintelui Dumitru Stăniloae*⁴⁷ respectiv, Marius Golea, *Biserica – laborator al mântuirii în opera părintelui profesor doctor academician Dumitru Stăniloae. Mic tratat de soteriologie practică*⁴⁸. J. Henkel revine asupra părintelui cu volumul, *Dumitru Stăniloae. Leben – Werk – Theologie*⁴⁹, structurat ca o lucrare integrală asupra vieții și teologiei sale, asemănătoare unei monografii.

Având în vedere această enumerare selectivă a lucrărilor⁵⁰ dedicate

⁴¹ Vasilică Mugurel Păvăluță, *Lucrarea lui Dumnezeu în creație după Părintele Stăniloae și Jürgen Moltmann*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2014, 300 p.

⁴² Pr. dr. Ciprian Florin Apetrei, *Teologia creației în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae și concepțiile cosmologice moderne*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2018, 584 p.

⁴³ Jürgen Henkel, *Eros und Ethos. Mensch, gottesdienstliche Gemeinschaft und Nation als Adressaten theologischer Ethik bei Dumitru Stăniloae*, Lit Verlag, Münster – Hamburg – London, 2003 (Jürgen Henkel, *Îndumnezeire și etică a iubirii în Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica părintelui Dumitru Stăniloae*, traducere de Diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, '2003, (²2006, 440 p).

⁴⁴ Michael Weber, *Der geistig-geistliche Mensch im Konzept der Gnade bei Dumitru Stăniloae. Eine theologische Untersuchung unter der Berücksichtigung des soziokulturellen Hintergrundes*, Lit Verlag, Berlin, 2012, 543 p.

⁴⁵ Dănuț Mănăstireanu, *A perichoretic model of the church. The Trinitarian Ecclesiology of Dumitru Staniloae*, LAP Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, 2012 (teză de doctorat susținută în 2005).

⁴⁶ Radu Bordeianu, *Dumitru Staniloae: An Ecumenical Ecclesiology*, T&T Clark, London, 2011, 232 p.

⁴⁷ Pr. lect. dr. Sorin Șelaru, *Biserica – laborator al învierii. Perspective asupra eclesiologiei Părintelui Dumitru Stăniloae*, Ed. Basilica, București, 2014, 327 p. (*L'Eglise, image du mystère de la Trinité. Les accents ecclésiologiques de la théologie de Dumitru Staniloae*, teză susținută la Strasbourg, 2008).

⁴⁸ Marius Golea, *Biserica – laborator al mântuirii în opera părintelui profesor doctor academician Dumitru Stăniloae. Mic tratat de soteriologie practică*, Arad, 2019, 252 p.

⁴⁹ J. Henkel, *Dumitru Stăniloae. Leben – Werk – Theologie*, Herder, Freiburg-Basel-Wien, 2017, 560 p.

⁵⁰ A se vedea, pentru o cuprindere și mai detaliată a lucrărilor despre teologia părintelui Stăniloae, Adrian Marinescu, „Criteriile și fundamentele patristice ale Teologiei, elementele structurale ale Teologiei Ortodoxe dintotdeauna și premise ale rezolvării problematicei teologice de astăzi (I)”, *Studii Teologice IX* (2013), nr. 2, p. 269-271. De asemenea, Virginia Popa, *Părintele Dumitru Stăniloae. Biobibliografie*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Ed. Trinitas, București, 2013, p. 607-624.

teologiei părintelui se poate constata că „opera și întreaga (sa, n.n.) gândire (...), sunt o împlinire de excepție a teologiei românești (...) cu valențe multiple și foarte semnificative pe plan panortodox și ecumenic, în general”⁵¹. Mai mult decât atât, se poate chiar considera, prin activitatea teologului român, însăși „teologia românească ajunsă pe cel mai înalt pisc al său”⁵².

Cu toate aceste calificative la superlativ, opera părintelui este desfășurată în contexte diferite, unde circumstanțele și evenimentele dau forma teologiei sale, încât aceasta se constituie ca „reflexul epocii sale”⁵³. În pofida acestor publicații numeroase dedicate teologului român, se evidențiază pe lângă o receptare stufoasă (încă în desfășurare⁵⁴) și o serie de insuficiențe și lacune. O astfel de lacună este contextualizarea gândirii părintelui în aspectele teologice evidențiate, alături de influențele și contactele intelectuale/spirituale ale acestuia⁵⁵. Acestei lipse de fundal în cultura secolului al XX-lea⁵⁶, i se adaugă lipsa integrării reale a părintelui în contextul european, mai ales a legăturilor cu unii dintre teologii care i-au facilitat sau revelat re-descoperirea marilor figuri patristice⁵⁷. Așadar putem vorbi de necesitatea unei hermeneutici interne a biografiei sale intelectuale, prin parcurgerea itinerariului său reflexiv în temele teologice abordate.

În acest sens, lipsesc monografiile-sinteză despre teologiile lansate de părinte după un mod propriu de teologhisire rezultat dintre teologia patristică și problemele moderne sau ca rod al întreitelor sinteze din macro-sinteza neo-patristică, respectiv „dintre Tradiție și actualitate (modernitate, n.n.)”, „dintre sacru și științific” și „dintre spiritual, social și ecologic”⁵⁸.

⁵¹ D. Radu, „Coordonate și permanențe teologice”, p. 155.

⁵² *Ibidem*

⁵³ Ioan I. Ică jr., „Părintele Dumitru Stăniloae – «clasic» al teologiei secolului XX și misiunea teologiei în Biserică și în societate”, p. 171.

⁵⁴ O serie de teze încă nepublicate, de ex. Pr. Constantin Iacob, *Teologie și Euharistie. Analiza comparativă a teologiei liturgice a părinților Dumitru Stăniloae și Alexander Schmemmann*, coordonator ÎPS prof. dr. Laurențiu Liviu Streza, cota TD/I-13, Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna”, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, 2013, 241 p; Ștefănică Dragoș, *Harismele în teologia contemporană. Un studiu dogmatic asupra doctrinei despre darurile Duhului Sfânt în teologia lui Dumitru Stăniloae, respectiv a lui Jürgen Moltmann*, coordonator Ștefan Andreas Tobler, cota TD/S82 Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna”, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, 2017, 353 p; etc.

⁵⁵ A se vedea în acest sens, Ioan I. Ică jr., „De ce « persoană și comuniune » ? – Cuvânt prevenitor la un «Festschrift» întârziat –” în *Prinos de cinstitie*, p. XXIV-XXVII. O frumoasă încercare o face Weber, dar numai la aspectul ascetic-mistic; la fel și J. Henkel, în cele două opere ale sale, precum și unii dintre autorii amintiți mai sus.

⁵⁶ A se vedea, Ioan I. Ică jr., „De ce « persoană și comuniune » ?” p. XXIV; T. Baconsky, „Dumitru Stăniloae și capcana clasicizării” în coord., T. Baconsky, Bogdan Tătaru-Cazaban, *Centenar 1903-2003. Dumitru Stăniloae sau Paradoxul Teologiei*, p. 18; Emil Bartoș, *op. cit.* (2002), p. 26; S.E. Rogobete, *op. cit.*, 9-10.

⁵⁷ O frumoasă încercare de vizualizare și conexiune teologică dintre părintele Stăniloae și Hans Urs von Balthasar în jurul teologhisirii Sfântului Maxim Mărturisitorul o constituie „Lucrările Simpozionului Internațional Dumitru Stăniloae și Hans Urs von Balthasar despre Părinții Bisericii (Sfântul Maxim Mărturisitorul)”, studii adunate în Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” din București, XX (2020), p. 19-131. Simpozion organizat în toamna anului 2018, în cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” din București, cu prilejul împlinirii a 25 de ani de la moartea părintelui Stăniloae.

⁵⁸ ÎPS Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, „Părintele Stăniloae – creator al unei sinteze neo-patristice în teologia ortodoxă contemporană”, *Studii Teologice I* (2005), nr. 1, p. 148-150.

Alături de acestea se adaugă stilul predominant (și ușor confuz) ale unor abordări legate de teologia părintelui, concentrate în jurul unei redundanțe teologice de factură encomiastică (însă nu superficială !) axată mai mult pe reproducerea și expunerea discursului autorului român și mai puțin pe interogarea lucidă (critic-constructivă) și analitică a elaborării sale teologice.

Legat de tema sacrificiului/jertfei (concept central al creștinismului) elaborată în teologia părintelui, aceasta reprezintă o prioritate esențială, atât în spectrul revelațional a teologiei creștine, cât și în analiza sintetic-itinerară a gândirii părintelui Stăniloae, ca preocupare paradigmatică în spiritualitatea sacrificială și cu implicații profunde asupra celorlalte teme din opera sa.

Având în vedere toate aceste aspecte, ținem cont de faptul că:

„receptarea teologiei părintelui Dumitru Stăniloae în cadrul teologiei românești va fi un proces constant și fără capăt. Pentru a fi autentică, aceasta nu se poate fixa retrospectiv și rapsodic pe simpla ei repetiție (sau de expunere, n.n.), ci trebuie să aibă curajul de a-i sesiza și limitele tipului de teologie asumat⁵⁹ – sapiențial, nu profetic! – și cele ale epocii – secolul XX! – și de a-i aplica inspirația într-un context radical schimbat, racordând teologia la timpul actual și la exigențele lui” (Ioan Ică jr., „Părintele Dumitru Stăniloae – «clasic» al teologiei secolului XX și misiunea teologiei în Biserică și în societate”, p. 174).

În acest sens, părintele Stăniloae, prin întreaga sa operă, lasă o moștenire-testament complexă și dificilă de abordat pentru viitoarele generații de teologi care au „sarcina inconfortabilă”⁶⁰ de-a continua și recrea, într-un limbaj teologic⁶¹, multitudinea nuanțelor și aspectelor teologice neopatrstice, toate fundamentate în efectuarea reală a parcursului său teologic creator.

⁵⁹ A se vedea în acest sens, exigențele „recepției” pr. Stăniloae în demonstrarea unor aspecte, Ioan I. Ică jr., „De ce « persoană și comuniune » ?”, p. XXV-XXVII; aspecte controversate, Ion Bria, *Spațiul nemuririi sau eternizarea umanului*, p. 32-36; aspecte critice, Idem, *Tratat de Teologie Dogmatică și Ecumenică*, vol. I, Ed. Andreiana, Sibiu, 2009, p. 99-101; Cristinel Ioja, *Dogmatică și dogmatisti. Prolegomena privind aprofundarea Teologiei Dogmatice Ortodoxe în România în a doua jumătate a secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea*, Ed. Doxologia, 2017, p. 151-154; Emil Bartoș, *op. cit.*, p. 20, 26; A. Louth, „Teologia Dogmatică Ortodoxă a lui Dumitru Stăniloae”, în *Părintele Dumitru Stăniloae în conștiința contemporanilor*, p. 113-117, 125.

⁶⁰ Ioan Ică jr., „Părintele Dumitru Stăniloae – «clasic» al teologiei secolului XX și misiunea teologiei în Biserică și în societate”, p. 170-171, 174.

⁶¹ A se vedea despre limbajul părintelui, studiul lui Marius Portaru, „Contribuția pr. Dumitru Stăniloae (1903-1993) în domeniul traducerilor patristice românești. Problema cronologiei traducerilor, principiile tractologice și receptarea critică”, *Studii Teologice IV* (2008), nr. 3, p. 103-141.

1. APARIȚII TEOLOGIC-SACRIFICIALE ÎN PERIOADA ANTE- ȘI INTERBELICĂ DIN SPAȚIUL ROMÂNESC

Teologia românească, de-a lungul secolului al XX-lea, a cunoscut o serie întreagă de dezvoltări și evoluții prin diferite generații de teologi care, sub o formă sau alta, au contribuit la asumarea patrimoniului eclezial în tradiția ei dinamică, ca deslușire inteligibilă a tainelor revelaționale în fața provocărilor și a problemelor teologice, culturale și politice, atât în raportarea sa internă, cât și în cea externă⁶². Aceste contribuții se înscriu într-un demers de receptare (oscilant) în acord cu celelalte teologii creștine și sunt, într-o anumită măsură, *efectul* unui îndelungat și constant efort de pregătire și zidire a spiritualității românești – încă înainte de apariția învățământului teologic superior din Biserica Ortodoxă Română⁶³. De asemenea, aceste eforturi configurează dar, în același timp, presupun (!) un spațiu intens de dialog, receptare, reflecții, observații și critici, încât oferă, panoramic, un veritabil climat similar unei școli de gândire teologică.

Un impact deosebit în evoluția teologiei românești în secolul XIX și prima jumătate a secolului XX a fost contactul cu operele unor teologi ortodocși (în special ruși) traduse în spațiul românesc și introduse ca manuale în școlile teologice⁶⁴. Această preluare sau, mai bine spus, modalitate teologică didactică cu valoare paradigmatică în raportarea interortodoxă (implicit interconfesională) face parte însă dintr-un tablou mult mai larg.

Situația politică și bisericească cu care s-a confruntat Răsăritul creștin după căderea Constantinopolului (1453) și, implicit, căderea definitivă a Imperiului Roman de Răsărit (Imperiul Bizantin), a marcat creștinătatea

⁶² A se vedea în acest sens, D. Stăniloae, N. Chițescu, I. Todoran, I. Ică, I. Bria, „Teologia Dogmatică în Biserica Ortodoxă română în trecut și azi”, *Orthodoxia* XXIII, (1971), nr. 3, p. 333-365; Gheorghe Drăgulîn, „Teologi români de seamă din prima jumătate a veacului al XX-lea”, *Studii Teologice*, (1991), nr. 4, p. 64-83; Diac. asist. Ion Bria, „Teologia ortodoxă română contemporană” în coordonator Nicolae, mitropolitul Banatului, *Orthodoxia românească*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992, p. 208-233; Pr. prof. Constantin Galeriu, „Sinteză a teologiei ortodoxe române contemporane”, în coordonator Nicolae, mitropolitul Banatului, *Orthodoxia românească*, p. 234-265; Pr. prof. dr. Ioan Bria, *Tratat de Teologie Dogmatică și Ecumenică*, p. 64-74, 75-93; Pr. prof. univ. dr. Cristinel Iojă, *O istorie a dogmaticii în teologia ortodoxă română. De la începuturile învățământului teologic seminarial în limba română la instaurarea comunismului*, vol II, Ed. Pro Universitaria, 2013, 622 p.; Idem, *Dogmatică și dogmatişti*; Idem, pr. prof. dr. Ștefan Buchiu, „Dezvoltarea Studiilor de Teologie Dogmatică”, în coord. pr. prof. dr. Viorel Ioniță, *Teologia Ortodoxă în secolul al XX-lea și la începutul secolului al XXI-lea*, Ed. Basilica, București, 2011, p. 366-390 (de asemenea și volumul ca atare); Ioan Ică sr., „Olimp Căciulă și remarcabila generație teologică a României Mari” în Dr. Olimp N. Căciulă, *Euharistia ca jertfă*, traducere și prefață de pr. prof. Ioan Ică sr, Ed. Deisis, Sibiu, 2016, p. 5-26.

⁶³ D. Stăniloae, N. Chițescu, I. Todoran, I. Ică, I. Bria, „Teologia Dogmatică în Biserica Ortodoxă română în trecut și azi”, p. 310-331; Cristinel Iojă, *O istorie a dogmaticii în teologia ortodoxă română*, p. 11-18, 44-59.

⁶⁴ Am dedicat acestei teme un capitol în partea a II-a.